

ANKARA ÜNİVERSİTESİ TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
“ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ”
ATA-101 DERS İÇERİKLERİ

4

II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları; Trablusgarp Savaşı; Balkan Savaşları

II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları

Osmanlıcılık

*İttihat-ı Anasır*¹ olarak da anılan Osmanlıcılık düşüncesine göre, Fransız Devrimi’nde ortaya çıkan yurttaşlık fikri çerçevesinde tüm Osmanlı unsurları yasalar karşısında eşit olacak, hiçbir kimse dilinden, dininden ya da ırkından ötürü ayrıcalık tanınmadan devletin anayasal güvencesi altında yaşayacaktır. Bu düşünceyi etkin kılmanın tek yolu da meşruti sisteme geçilmesidir.² Meşruti, yani anayasal sistemin gereği olarak etkin şekilde çalışacak parlamentoda adil bir temsil hakkı tanınması gerçekleşirse, Balkan ulusları da Osmanlı Devleti içinde kendi temsilcileri aracılığıyla sorunlarına demokratik ortamda çözüm üretebileceklerdir. Tüm unsurların temsil edildiği parlamento yaşama geçirilirse aynı zamanda büyük devletlerin Balkan ulusları için Osmanlı’ya yaptıkları müdahalelerinin de önü kapanmış olacaktır. Herkes bu sistemde *Osmanlı* üst kimliğini benimseyecek ve bu devletin çıkarına hizmet etmeye başlayacaktır.³

İslamcılık

II. Abdülhamit döneminde Batılılaşmaya tepki olarak ortaya çıkmış olan *İslamcılık*, uygulanan hali ile *İttihad-ı İslâm* (İslam birliği) ve hilafet düşüncesi çerçevesinde gelişmiştir. Bu dönemde İslamcılık, dünyayı kaplayan Batı emperyalizminin ülkeleri sömürgeleştirmesine karşı, İslamiyet içinde çare arayan bir düşünce akımıdır. Bu anlamıyla antiemperyalist bir tutumu olduğu söylenebilir. Osmanlı siyaseti açısından ise Osmanlıcılığın başarısızlığı karşısında, devletin birliğini sağlayacak bir ideoloji olarak görülmüştür.⁴ İslamcılıktan etkilenenlerin bir bölümü çözümü İslam’ın hurafelerden arınarak, ilk şekline geri dönülmesinde bulmaktaydılar. Bu gerçekleşirse Osmanlı Devleti geçmişteki güçlü dönemine geri dönebilecektir. Buna karşılık diğer kesim ise dinin kurallarını değiştirmemekle birlikte Batı’nın teknik ve biliminden yararlanıp yeni içtihatlar yapılarak, İslamiyet’in çağdaş şartlara göre düzenlenebileceği fikrini öne çıkarmıştır.

Türkçülük

Bir kültür hareketi olarak ortaya çıkan Türkçülüğün, ideolojik olarak Türk ulusçuluğuna dönüşmesi II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıların faaliyetleri ile olmuştur. İttihatçılar çokulusluluğu bırakıp Türkçülüğü savunmanın aynı zamanda İmparatorluğu tasfiye etmek anlamına gelmesinden dolayı çok ihtiyatlı davranmışlardır. Osmanlıcılığın ve İslamcılığın çökmesi ile Türkçülük ön plana çıkmıştır. Balkan Savaşları sonrası Türkçülük çok daha etkin biçimde taraftar bulmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde *Genç Kalemler* ve *Türk Yurdu* gibi yayın organları ve *Türk Ocakları* gibi bir dernekle, Türkçülük akımı, bu dönemin giderek etkinliğini arttıran temel düşüncesi haline gelmiştir.⁵

Batıcılık

Batıcılık, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zor şartların olumlu olarak değişmesi için, her yönüyle Batı’ya benzemek gerektiğini öne süren bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Batıcılar kendi içlerinde ılımlı ve köktenci olarak ikiye ayrılmışlardır. İlimli Batıcılara göre, Batı’dan bir bütün olarak her şeyini almak anlamsızdır. Sadece bilimin ve teknolojinin alınması yeterlidir. Aşırı Batıcılar için ise Batı

¹ Lewis, a.g.e., s. 232.

² Cemil Koçak, “Osmanlı/Türk Siyasî Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi, Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, C. I, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 80–81.

³ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul, 2002, s. 287-295.

⁴ İsmail Kara, “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, C. I, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 235.

⁵ Ülken, a.g.e., s. 217-218.

uygarlığından başka ikinci bir dünya yoktur. Bu yüzden kalkınmayı ve devletin devamlılığını sağlamak için, bir bütün olarak Batı'ya yönelmek, onun maddi ve manevi bütün değerlerini hiç tereddütsüz almak gerekmektedir.⁶

Trablusgarp Savaşı

İtalya'nın birliğini sağladığı yıllarda, 1881'de İngiltere'nin Mısır'ı işgali, ardından da Fransa'nın 1882'de Cezayir ve Tunus'u ele geçirmesinden sonra, İtalyanlar, Kuzey Afrika'da kalan son Osmanlı toprağı olan (günümüzdeki Libya toprakları) Trablusgarp'a yönelmişlerdir. Hammadde ve pazar ihtiyacından çok, stratejik öneme sahip olan Trablusgarp'ı ele geçirmek için, büyük devletlerin onayını aldıktan sonra, 23 Eylül 1911'de Trablusgarp'ı talep eden bir nota vermişlerdir. İttihat ve Terakki'nin yönetiminde bulunduğu Osmanlı Devleti'nin, bu notaya olumsuz cevap vermesi üzerine, 29 Ekimde İtalyanlar savaş ilan etmiş ve bu bölgeye asker çıkarmıştır. Osmanlı ordusu savaşa denizden ve karadan müdahale edememiştir. Trablusgarp'taki Osmanlı garnizonu, yerli halk ve gönüllü bazı subaylar ile bir direniş gerçekleştirilmiştir. Direniş için kılık değiştirerek gönüllü olarak Trablusgarp'a giden genç subaylar arasında, Enver, Ali Fethi ve Mustafa Kemal Beyler gibi, gelecekte Türk tarihinde ön plana çıkacak kişiler de vardır.⁷

Savaş giderek geniş bir coğrafyaya yayılmış ve çetin bir hal almaya başlamıştır. Bu ortamdan yararlanmak isteyen Balkan Devletleri, Osmanlı'ya karşı harekete geçmişler ve Balkan Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti bir yandan İtalya ile mücadele ederken, diğer yandan da Balkanlar'da başlayan savaş nedeniyle çok zor durumda kalmıştır. Bir an önce İtalya ile anlaşarak tüm dikkatini Balkanlar'a çevirmek istemiş ve 18 Ekim 1912'de Ouchy (Uşi) Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Trablusgarp ve Bingazi İtalyanlara verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki varlığı tümüyle sona ermiştir. Bu arada, Rodos ve On İki Ada ise geçici olarak İtalya'ya bırakılmıştır.⁸

Balkan Savaşları

Uzun yıllar Osmanlı egemenliği altında bulunan Balkanlar'da, Fransız Devrimi sonrasında yayılan ulusçuluk akımının etkisi ve büyük devletlerin kıskırtmalarıyla 19. yüzyılda Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ gibi devletler kurulurken, 20. yüzyıl başlarında ise Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bulgaristan'ın 1908'de bağımsızlığını ilanından sonra Balkanlar'da dengeler değişmiştir. Bulgaristan'ın aktif bir siyaset izleyerek sınırlarını genişletmek istemesi, Yunanistan ve Sırbistan ile olan ilişkilerini bozmuşsa da, Rusya'nın arabuluculuğu sonucunda gerginlik sona ermiştir. Bundan sonraki süreçte, Romanya dışındaki Balkan ülkeleri, Rusya'nın girişimleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturmuşlardır.⁹ Rusya'nın desteğini alan bu devletler, Osmanlı'dan çeşitli isteklerde bulunarak olayların savaşa doğru tırmanmasını yol açmışlardır.¹⁰ Aynı günlerde Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp sorunu ile uğraşması, bu devletleri cesaretlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerinden gelen istekleri reddetmesi üzerine savaş kaçınılmaz hale gelmiş, Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilanı ile çatışma başlamıştır.¹¹

Osmanlı Devleti, 17 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Ancak, siyasi çekişmelerle uğraşan Osmanlı ordusu, emir komuta zincirinde yaşanan sorunlar yüzünden, iki hafta içinde hemen her cephede ağır yenilgiler alıp, Çatalca-Gelibolu hattına geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹² Kale kentlerden Edirne ise bir süre direnmesine rağmen Bulgarların eline geçmiştir. Batılı büyük devletleri bile şaşırtan bu bozgun sonucunda, Ege adaları, Makedonya, Doğu ve Batı Trakya elden çıkmış, Arnavutluk ise bağımsızlığını ilan etmiştir.¹³ Hiç hesapta olmayan bu toprak kayıpları sonrasında, 30 Mayıs 1913'te Londra Konferansı'nda yapılan antlaşma ile taraflar arasında savaşa son verilmiştir. Antlaşma ile Osmanlı'nın sınırı Edirne'yi dışarıda bırakarak Midye-Enez hattı olmuştur.

⁶ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981.

⁷ Karal, **a.g.e.**, C. V, s. 260- 276.

⁸ Ouchy Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 215-221.

⁹ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1919**, (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 15-18.

¹⁰ Bu istekler için bkz. **Balkan Harbi (1912-1913)**, C. I, S:4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., Ankara, 1970, s. 51-56.

¹¹ Süleyman Kocabaş, **Son Haçlı Seferi Balkan Harbi**, Vatan Yay., İstanbul, 2000, s. 111.

¹² Hall, **a.g.e.**, s. 58-59.

¹³ Kocabaş, **a.g.e.**, s. 201-202.

Trakya'nın tümü ve Makedonya'nın büyük bir bölümü Bulgaristan'a bırakılmış, Ege Adaları'nı ve Girit'i Yunanistan almıştır. Sırbistan'a ise bir miktar toprak verilmiştir. Bu arada Arnavutluk'un bağımsızlığı da kabul edilmiştir.¹⁴

Savaş sonrasında Balkanlar'da Osmanlı Devleti tasfiye edilmiş olmakla birlikte, dengeler de tümüyle değişmiştir. Bulgaristan'ın Karadeniz'den sonra Ege Denizi'ne de inerek, Büyük Bulgaristan'ı kurma yolunda önemli bir adım atması, başta Yunanistan olmak üzere, diğer Balkan ülkelerini rahatsız etmiştir. Bu gelişmeler Yunanistan ile Sırbistan'ın birbirlerine yaklaşımlarına ve Bulgaristan'a karşı ittifak oluşturmalarına yol açmıştır. Bulgaristan, bu iki devletin kendisine yönelik bu tutumuna karşı 29-30 Haziran 1913'te ani bir saldırıya geçerek, Balkanlar'da yeniden sıcak savaşı başlatmıştır. Ancak Bulgarlar, Yunan ve Sırp ordusuna yenilerek Makedonya'dan çıkarılmıştır. Aynı zamanda Bulgar topraklarından pay almak isteyen Romenler de savaşa girmiş ve Bulgar Dobruca'sını ele geçirmişlerdir.¹⁵

Bu durum Osmanlı Devleti için bir fırsat doğurmuştur. Osmanlı'nın başkentlerinden olan Edirne'yi geri almak için harekete geçilmiş ve başarılı bir harekâtla bu şehir geri alınmıştır. Bu sayede Osmanlı Devleti kaybettiği saygınlığını biraz olsun yeniden kazanmıştır. 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Kırklareli, Dimetoka ve Edirne yeniden Osmanlı topraklarına katılmış, Bulgar topraklarında kalan Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterileceği de karara bağlanmıştır. Bu yeni durumu meşrulaştırmak için, 14 Kasım 1913'te Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında *Atina Antlaşması* imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakılmış, Ege Adaları'nın kimde kalacağı konusunun ise büyük devletlerce karara bağlanması hususunda fikir birliğine varılmıştır. Bu karar uyarınca 1914 Şubatında Londra'da bir araya gelen büyük devletler, Ege adalarından İmroz, Bozcaada ve Meis dışında kalanların Yunanistan'a verilmesini onaylamışlardır. Ayrıca, İtalya işgalinde olanların da bu devlete bırakılmasını prensip olarak kabul etmişlerdir. Sırbistan'la antlaşma ise 13 Mart 1914'te İstanbul'da imzalanmıştır. Osmanlı Devleti ile ortak sınırı artık kalmayan Sırbistan ile yapılan antlaşmada, Sırp topraklarında kalan Türklerin hakları konusunda düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶

¹⁴ Hall, **a.g.e.**, s. 134-135.

¹⁵ Hall, **a.g.e.**, s. 140-142.

¹⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C. I, Bilgi Yay., Ankara, 1991, s. 31-32.